

NUTQ AKTI KATEGORYALARI. UZR SO'RASH NUTQ AKTI.

MAJIDOVA MAFTUNA MUROQ QIZI

Nutq aktlari tilshunoslik va til falsafasida asosiy tushuncha bo'lib, biz tildan ma'lumot uzatishdan tashqari turli harakatlarni amalga oshirish uchun qanday foydalanishimizga e'tibor qaratadi. J.L.Ostin va Jon Searl nutq aktlarini o'rganishda ikki nufuzli shaxslar ularni turli turlarga ajratdilar. Ulat quyidagilardan iborat: Lokutiv aktlar: jumla yoki gapni ishlab chiqarish harakati. U qo'llanilgan so'zlarning asl ma'nosini o'z ichiga oladi.

Misol uchun: Bu bayonotning haqiqiy so'zlari va grammatikasi haqida. Masalan, "Uchrashuv ertalab soat 10 da boshlanadi" deb aytish oddiygina fakt yoki ma'lumotni ko'rsatayotgan lokutiv aktdir.

Ilokutiv aktlar; gap ortidagi vazifa yoki niyat tushunilib, ma'ruzachi aytilgan so'zlar bilan erishmoqchi bo'lgan narsadir.

Misol uchun; illokutiv aktlar so'zlar bilan nima qilayotganingizni anglatadi, masalan, va'da berish, buyruq berish, savol berish yoki kechirim so'rash. Agar siz: "Men ertaga hisobotni yakunlashga va'da beraman" desangiz, bu illokutiv akt hisoblanadi.

Ilokutivning umumiy turlari: ishonchli so'zlar, ma'lumotni yetkazadigan yoki dunyoni tasvirlaydigan bayonotlar (masalan "yomg'ir yog'moqda").

Direktivlar: Tinglovchini biror narsa qilishga majburlashga qaratilgan so'rovlar yoki buyruqlar (masalan, "Iltimos, oynani yoping").

Komissiyalar: Ma'ruzachi tomonidan berilgan majburiyatlar yoki va'dalar (masalan, Men sizga loyihada yordam beraman).

Ifodalar: his-tuyg'ularni yoki munosabatni ifodalash (masalan, "Kechikkanim uchun uzr").

Deklaratsiyalar: tashqi dunyoda o'zgarishlarga olib keladigan bayonotlar (masalan, "Men hozir sizni er va xotin deb talaffuz qilaman"). Ilokutiv aktlar nutqning tinglovchi yoki qabul qiluvchiga ta'siri, masalan, psixologik ta'sir yoki natijada bo'lgan harakat hisoblanadi bu tinglovchining so'zga qanday munosabatda bo'lishiga taalluqlidir, bu ularning talqini va reaksiyasiga qarab farq qilishi mumkin

Nutq aktining kategoriyalarni yanada aniqroq qilib tasvirlash uchun bir necha misollar keltiramiz:

Lokatsiya qonuni:

Izoh: "Men o'z lavozimimdan iste'foga chiqaman."

To'g'ridan-to'g'ri ma'nosi: Ma'ruzachi iste'foga chiqayotganliklarini bildirmoqda.

Iloji bo'lmagan qonun:

Funksiya: iste'foga chiqish to'g'risida e'lon.

Niyat: Ma'ruzachi o'z ishidan rasman iste'foga chiqmoqda.

Effekt: Tinglovchi (ish beruvchi yoki hamkasblar) hayratga tushishi yoki ma'ruzachini almashtirishni rejalashtirishni boshlashi mumkin.

Umumiy qilib aytganda lokutiv aktlar: nima deyiladi (so'zma-so'z mazmuni), illokutiv akt: so'zlar bilan nima mo'ljallangan yoki qilingan (funktsiya yoki niyat).

Perlokutiv aktlar: aytilgan narsaning tinglovchiga ta'siri (ta'sir yoki natija).

Ushbu toifalarni tushunish tilning muloqotda qanday ishlashini va turli xil iboralar har xil turdagi harakatlar orqali qanday qilib o'z maqsadiga erishganligini aniqlashga yordam beradi.

Kechirim so'rash nutq akti - bu kommunikativ harakatning o'ziga xos turi bo'lib, unda ma'ruzachi xato yoki huquqbuzarlik uchun pushaymonlik yoki tavba qilish, yetkazilgan zararni tan olish va ko'pincha munosabatlarni tiklash yoki vaziyatni tuzatishga intiladi. Bu noto'g'ri ishlarni hal qilish usuli bo'lib, ijtimoiy munosabatlarni saqlash va tiklash uchun juda muhimdir.

Kechirim so'rash bilan bog'liq nutq harakatlarining toifalariga quyidagilar kiradi; Lokutiv akt bilan qaralganda, uzr so'rashning so'zma-so'z mazmuni - haqiqiy ishlatilgan so'zlar.

Misol: "Kechagi uchrashuvni o'tkazib yuborganim uchun uzr so'rayman."

Ushbu bayonot tom ma'noda kechirim so'rashni niyat yoki ta'sirga kirmasdan bildiradi. Illokutiv akt bilan namoyon qiladigan bo'lsak, uzr so'rash ortidagi funktsiya yoki niyat. Iloji harakat - bu so'zlovchining aybni tan olish, afsuslanish yoki o'zgartirish majburiyatini olish kabi so'zlar bilan qiladigan harakati.

Huquqbuzarlikni tan olish: "Men uchrashuvga kech qolganimni tan olaman va bu hamma uchun muammo tug'dirdi." Bu yerda maqsad xatoni tan olish va javobgarlikni o'z zimmasiga olishdir.

Taassuf izhor qilish: "Men kechikishim sabab bo'lgan har qanday noqulaylik uchun chin dildan uzr so'rayman." Maqsad chinakam pushaymonlik va hamdardlik ko'rsatishdir.

O'zgartirishga intilish: "Men kelajakda eslatmalar o'rnatishga va vaqtida bo'lishga ishonch hosil qilaman."

Maqsad - tuzatishlar kiritish va kelajakdagi hodisalarning oldini olish. Kechirim so'rashning tinglovchiga ta'siri, shu jumladan ularning hissiy munosabati yoki natijada qilingan harakatlar.

Ushbu komponentlarni o'z ichiga olgan holda, uzr so'rash nutq akti muammoni samarali hal qiladi, samimiylikni bildiradi va ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlarni tiklash yoki yaxshilashga qaratilgan.

Kechirim so'ragan nutq harakati og'zaki yoki yozma ifoda bo'lib, unda kimdir xato yoki noto'g'ri harakatni tan oladi, bundan afsuslanadi va munosabatlarni tiklash yoki vaziyatni to'g'irlashga intiladi. Bu harakat turli ijtimoiy kontekstlarda, jumladan,

shaxsiy munosabatlarda, professional muhitda va ommaviy muloqotda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Odatda samarali kechirim so'rash nutqida ishtirok etadigan asosiy komponentlarga quyidagilar kiradi;

Huquqbuzarlikni tan olish: nima noto'g'ri bo'lganini aniq aniqlash va xato uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish. Bu xabardorlik va mas'uliyatni ko'rsatadi. Misol: "Men dushanba kuni qilgan harakatlarim jamoaning ish jarayonining buzilishiga olib kelganini tushunaman."

Afsuslanish: jinoyatning boshqalarga ta'siri uchun chin dildan pushaymonlik va hamdardlik ko'rsatish. Bu sizga yetkazilgan zararni tan olishingizni bildirishga yordam beradi. Misol: "Sizga va jamoaga olib kelgan noqulaylik va stress uchun chin dildan uzr so'rayman. Kontekst yoki mulohazalarni taqdim etish ba'zan foydali bo'lishi mumkin, ammo bu javobgarlikni qaytarish uchun ishlatilmasligi kerak.

Tuzatish yoki Yechim: Tuzatish yo'lini taklif qilish yoki kelajakda shunga o'xshash muammolarni qanday oldini olishni rejalashtirayotganingizni hal qilish. Misol: "Bu yana takrorlanmasligi uchun men muddatlarni kuzatish uchun yangi tizimni joriy qilaman va barcha ishtirokchilar bilan yaxshi aloqani ta'minlayman."

Kechirim so'rash (ixtiyoriy): Kechirim so'rash kechirim so'rashning bir qismi bo'lishi mumkin, ammo kechirim darhol bo'lmasligini tushunish bilan amalga oshirilishi kerak. Misol: "Umid qilamanki, siz meni kechira olasiz va men sizning ishonchingizni oqlash uchun ko'p harakat qilaman." O'zgarishlarga sodiqlik: yaxshilash uchun amalga oshiradigan aniq qadamlarni ko'rsatib, shaxsiy yoki professional o'sishga sodiqligingizni ko'rsatish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak kechirim so'rash nutqi samimiy bo'lishi va muayyan kontekst va auditoriyaga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Bu munosabatlarni tiklash va ishonchni saqlashning muhim qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI

1. Arso Setyaji. How speech acts work in translation: an analysis on speech acts in translating a script of Titanic film //UNS Journal of language studies – 2014. – Vol. 03. – №.01. – P.18.
2. Safarov Sh. Pragmalingvistika: monografiya. – Toshkent, 2008. – B.77-82.
3. Searle J.R. A classification of illocutionary acts //Language in society –1976. – Vol. 5 – №1. – P.1. 4. Choerunnisa R. An analysis of speech acts in the dead poets society: a thesis. – University of Yogyakarta, 2015